

Vjerska previranja u 16. stoljeću kao uzrok borbe za englesko prijestolje

---

Rumac, Melani

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:656605>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

MELANI RUMAC

VJERSKA PREVIRANJA U 16. STOLJEĆU KAO UZROK BORBE ZA ENGLESKO
PRIJESTOLJE
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Odsjek za povijest

Melani Rumac

VJERSKA PREVIRANJA U 16. STOLJEĆU KAO UZROK BORBE ZA ENGLESKO
PRIJESTOLJE
ZAVRŠNI RAD

Prijediplomski studij: Hrvatski jezik i književnost / Povijest

Akademska godina: 2023./2024.

Mentorica: doc. dr. sc. Maja Čutić Gorup

Rijeka, rujan 2024.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova „Vjerska previranja u 16. stoljeću kao uzrok borbe za englesko prijestolje“ izradio/la samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Maje Ćutić Gorup.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u završnom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Melani Rumac

Rijeka, 2024.

SAŽETAK

Reformacija je bila složen vjerski pokret u šesnaestostoljetnoj povijesti uzrokovan brojnim nepravilnostima unutar katoličke crkve koja je stjecala sve više moći i bogatstva nauštrb vjernika. Jedna od najpoznatijih osoba reformacije bio je Martin Luther koji je među prvima istakao te nepravilnosti i dao prijedloge rješenja zbog čega je bio ekskomuniciran, a njegov nauk zabranjen, no ti su događaji dali vjernicima snage da se izbore za vjeru koja ih ne iskorištava, već koju razumiju. Šireći se Europom preko Njemačke, Švicarske, Francuske i ostalih zemalja, reformacija je stigla i do Engleske te je potakla kralja Henrika VIII. da se odupre višestoljetnom papinom utjecaju i stvori vlastitu crkvu koja će mu omogućiti rastavu prethodnog braka s Katarinom Aragonskom i sklapanje novoga s Annom Boleyn kako bi osigurao muškog nasljednika. U jeku borbe za rastavu, Henrik VIII. je, uz pomoć i podršku parlamenta, prekinuo sve odnose s Rimom i donošenjem čak sedam akata oformio je Englesku crkvu te se proglasio njezinim vrhovnim poglavarom. Politiku širenja protestantizma u Engleskoj nastavio je njegov sin Edward VI. nakon čije se smrti stanje komplicira dolaskom njegove sestre Marije Tudor na vlast i ponovnom uspostavom katoličanstva te žestokim progonima protestanata. Usporedno s time u Škotskoj je na vlasti bila malodobna Marija Stuart umjesto koje je vladala njezina majka Marija od Guisea. Nakon djetinjstva provedenog u Francuskoj i kratkotrajnog braka s Franjom II., Marija se vraća u Škotsku i samostalno vlada nastojeći razriješiti vjerske razmirice između škotskih protestanata i katolika. U međuvremenu je preminula Marija Tudor i na engleski tron zasjela je Elizabeta I. koja je vratila protestantizam. Usred tih englesko-škotskih vjerskih previranja dio plemstva smatrao je Mariju Stuart legitimnom nasljednicom engleskog prijestolja pa je Elizabetino nasljedno pravo bilo stavljeno na kušnju, no čitava je situacija bila razriješena smrću Marije Stuart 1587. godine.

Ključne riječi: reformacija, katoličanstvo, protestantizam, Engleska crkva, Henrik VIII., Elizabeta I., Marija Stuart

SADRŽAJ

1.	Uvod.....	1
2.	Reformacija u Europi – uzroci i počeci.....	2
2.1.	Martin Luther – postavke vjere, teze i ekskomunikacija	4
2.2.	Širenje reformacije po Europi	5
3.	Henrik VIII. i počeci reformacije u Engleskoj	6
3.1.	Obilježja vladavine	6
3.2.	Stvaranje Engleske Crkve	8
4.	Vjerska politika Edwarda VI.	11
5.	Marija Tudor.....	12
5.1.	Obilježja vladavine – vjerska politika	12
6.	Marija Stuart.....	14
6.1.	Obilježja vladavine nakon povratka u Škotsku	16
6.2.	Vjerske prilike u Škotskoj	18
6.2.1.	John Knox i Škotska crkva.....	19
6.2.2.	Zaključno o škotskoj reformaciji.....	20
7.	Elizabeta I.....	21
7.1.	Obilježja vladavine	23
7.2.	Sukob dviju kraljica	25
7.3.	Vjerska politika nove kraljice	26
8.	Zaključak	29
9.	Izbor iz bibliografije	31
9.1.	Internetski izvori	31
9.2.	Literatura.....	31

1. Uvod

Šesnaestostoljetnu Europu i tadašnje države potresali su brojni sukobi i neizvjesnosti. Od svih problema, uglavnom se pri spomenu 16. stoljeća uvijek profiliraju vjerska previranja. Opće je poznato da u 16. stoljeću započinje i širi se reformacija. Istovremeno Katolička Crkva s papom na čelu nastoji suzbiti reformaciju pomoću svojih svjetovnih saveznika, jedan od kojih je bilo Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti, ali pritom ne prihvaća da je uzrok problema bio upravo u njoj samoj te da joj je prijeko potrebna bila reforma. Reformacija se proširila većinom na zemlje sjevernog dijela Europe, dok su dijelovi bliže Italiji i papi ostali katolički, no to nije bilo pravilo. Uzmimo za primjer Francusku koja je bila katolička, no pojavom reformatorskih struja dolazi do istovremenog postojanja obiju vjera na istome području što je izazivalo brojne vjerske sukobe. U tom pogledu Velika Britanija bila je jedan od zanimljivijih slučajeva. Naime, zbog nesuglasica s papom, Engleska s katolicizma prelazi na protestantizam, odnosno na anglikanizam koji uvodi Henrik VIII. Ta je promjena izazvala niz kasnijih političkih i društvenih problema za njegove nasljednike, prvenstveno za njegovu kćer

Elizabetu

I.

Tema odnosa dviju rođakinja, engleske kraljice Elizabete I. i škotske kraljice Marije Stuart, prilično je česta tema u znanstvenoj obradi engleske povijesti. Ovim radom želi se napraviti pomak s isključivo njihova odnosa kao vladarica i rođakinja te dati odgovor na to kako su vjerska pitanja i problemi utjecali na njihovu borbu i pretendiranje na englesko prijestolje tijekom 16. stoljeća. Dio plemstva Elizabetu I. nije priznavao kao legitimnu vladaricu iz razloga što nisu priznavali niti Henrikov brak s Anom Boleyn kao legitiman dok je s druge strane Marija Stuart bila legitimna nasljednica engleskog prijestolja i po vjeri katolkinja pa je uživala podršku katolika u Engleskoj. Gotovo je čitav njihov život bio obilježen tom „borbom“ i pitanjem koja će od njih u konačnici zauzeti engleski tron.

S obzirom na sve rečeno, u ovome ćemo radu, dakle, ukratko objasniti uzroke i početke reformacije u Europi, a nakon toga će fokus biti stavljen na reformaciju u Engleskoj. Potom će biti riječi o Henriku VIII. i Mariji Tudor, odnosno o obilježjima njihove vjerske politike, a zatim ćemo prijeći na centralni dio ovog rada i objasniti kakvu su vjersku politiku vodile Marija Stuart i Elizabeta I. s ciljem osiguravanja prava i dolaska na engleski tron i kako je njihova situacija razriješena.

Kao izvor informacija za ovaj rad koristit će se sekundarna literatura mahom stranih autora (to su uglavnom autori iz Ujedinjenog Kraljevstva) s obzirom na to da hrvatska historiografija ove teme obuhvaća uglavnom samo u povijesnim pregledima.

2. Reformacija u Europi – uzroci i počeci

Opće je poznato da je reformacija bila iznimno složen i dugotrajan proces u europskoj (a i svjetskoj) povijesti koji nije utjecao samo na vjerski život i crkvenu politiku tadašnjeg društva, već i na sve druge aspekte političkog, društvenog i privatnog života. Kada se spomene pojam reformacije, glavna asocijacija kod onih koji manje poznaju njezinu povijest je Martin Luther i njegovih 95 teza. Takvo je mišljenje veoma široko rasprostranjeno te je dovelo do toga da se objavljivanje njegovih 95 teza na vrata katedrale u Wittenbergu često smatra uzrokom reformacije, no vidjet ćemo da to zapravo nije tako. Reformacija, dakako, nije bila samo vjerski pokret, već i društveni, ona je ta koja je pomogla da ključne političke i društvene napetosti, koje se dotad obuzdavalo i stišavalo na razne načine, izađu na vidjelo, dobiju novo značenje te da se pokrene val nužnih promjena. Zbog sveopćega stanja, nove su ideje na vjerskom, političkom i društvenom planu postale i više nego očite te su vodile k promjenama.¹

Na samome početku proučavanja početaka reformacije, često se postavlja pitanje koji su bili uvjeti njezina nastanka, što je bilo povod i slično. Poznato je da je reformacija krenula iz tadašnje Njemačke, preciznije iz Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti, koje je neposredno prije reformacije doseglo znatan ekonomski rast. Tako je došlo do velikog razvoja obrta, industrije, trgovine. Također, na međunarodnoj je sceni Njemačka zbog proizvodnje srebra, koje je bilo sredstvo razmjene, držala visoku poziciju, a razvila se i djelatnost trgovačko-zelenaških tvrtki pomoću čijih su se zajmova vodili ratovi, potkupljivali izborni knezovi i sl. Ključan problem ekonomskog napretka Svetog Rimskog Carstva bila je ekonomska rascjepkanost između sjevera i juga koji su bili orijentirani svaki na svoju stranu. Ta ekonomska rascjepkanost izravno je utjecala na onu političku na način da su pokrajinski kneževi stjecali sve veću vlast i moć nauštrb carske vlasti koja je o njima ovisila (zbog izbora cara kojeg je biralo 7 izbornih kneževa). Usporedno s time, moć svećenstva je opadala. Situacija je postajala sve napetija, stoga je car Maksimilijan I. pokušao provesti reforme koje bi uvele neovisnost cara o kneževima, no kneževi su se pobunili pa je car bio prisiljen povući reformu i javno objaviti svoju ovisnost o njima.²

Ukinućem reformi, slabost je Carstva postala očita, a samim time Carstvo je postalo podložnije utjecajima pape. Naime, papa je, sa sjedištem u Rimu, tada i danas ostao vrhovnim poglavarom Katoličke crkve, no ključna je razlika ta da je u ono vrijeme papa osim sakralne moći imao i onu svjetovnu, tj. vodio je crkvenu državu sa složenim sudskim, administrativnim,

---

¹ Keršovani, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 4876.

² Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba*, 15, 16.

financijskim i vojnim aparatom. Njegovo se tadašnje bogatstvo u financijskom smislu moglo uspoređivati s bogatstvom najvećih careva, ali zbog svog visokoluksuznog života bio je primoran prodavati crkvene položaje i naplaćivati oprostite grijeha za žive i za mrtve.³ Takvi su pape u literaturi nazvani „lošim papama“, karakterizira ih nebriga, neodgovornost, lakoumnost, rasipništvo i slično. Primjeri takvih papa su Aleksandar VI. i Lav X. Nadalje, ponašanje klera, višeg i nižeg, nije se mnogo razlikovalo. Je li uopće bilo moguće očekivati da će se kler ponašati i živjeti u skladu s pravilima ako u svome papi nema primjer ispravnoga kršćanskog života? Konkubinat klerika, posebice svećenika, bio je ključna karakteristika njihova života iako je bio zabranjen. U nekim je krajevima konkubinat bio toliko proširen i ustaljen da se više ni vjernici laici nisu tome čudili, već im je to postala svakodnevnica.⁴

Crkva se u tom periodu profilirala u izrazito moćnu i bogatu instituciju koja je svojim odlukama utjecala na politiku gotovo čitave Europe, a svojim je pripadnicima omogućavala sigurnost, lagodan život i pozamašnu materijalnu dobit. Stjecanje sve većeg broja posjeda dovelo je do toga da su biskupi i župnici izgubili shvaćanje svoje funkcije u društvu te su postali i osjećali se kao zemljoposjednici, feudalci. Situacija tu ne staje, ona se dapače dodatno pogoršava do te mjere da su primjerice u Njemačkoj, tj. Svetom Rimskom Carstvu, plemići dobivali biskupske i druge crkvene položaje koji su im služili isključivo kao izvor prihoda i luksuznog života dok za svoje duhovne obaveze nisu marili. Vjerski je duh značajno opao te se djelatnost Crkve svela na masovno prikupljanje novca kroz razne poreze, priloge, pristojbe, prodaje oprosta itd. Sve je to izazvalo opće nezadovoljstvo naroda Crkvom koje je dovelo do razvoja svojevrsne mržnje spram Rima i samog pape te su zahtjevi za potpunom reformom bili sve učestaliji.⁵

S obzirom na sveopće stanje i podršku reformatorima, koji su narodu pružali nadu u to da će se reforme konačno provesti, pojavio se u Njemačkoj humanistički pokret čiji je najznačajniji predstavnik bio Erazmo Roterdamski. Uz njega, predstavnici tog pokreta su bili i Johannes Reuchlin koji je objavljujući pamflete pokretao pitanja vjere te Ulrich von Hutten koji je pisao satire protiv pape s ciljem da oslobodi Njemačku njegova utjecaja.⁶

---

³ Ibid., 16.

⁴ Iserloch, „Martin Luther i izbijanje reformacije“, 6.

⁵ Ibid., 7.

⁶ Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba*, 17.

2.1. Martin Luther – postavke vjere, teze i ekskomunikacija

Martin Luther nezaobilazna je ličnost kako svjetske tako i europske povijesti, on je jedna od središnjih osoba reformacije i osnivač luteranstva. Uz njegovu se ličnost često vezuje pogrešno mišljenje da je on sam bio luteran pa je počeo promicati svoje ideje, no istina je ta da je on bio augustinski redovnik koji je, kao i mnogi drugi, bio nezadovoljan stanjem u Crkvi, stoga je i napisao svojih 95 teza.

Luther se rodio 1483. godine u građanskoj obitelji. Nakon završena osnovnog obrazovanja trebao je postati pravnikom (prema želji svoga oca rudara), no odlučio se za drugačiji put pa je ušao u augustinski samostan u Erfurtu i 1507. postao je svećenikom. Svoje obrazovanje na polju teologije nastavio je na sveučilištima u Wittenbergu i Erfurtu. Nakon doktorata, Luther je počeo formirati svoj nauk o opravdanju, milosti i vjeri⁷ te je razradio svoje dvije temeljne postavke: prva je *Iustificatio sola fide*, tj. samo vjera spašava i odnosi se na to da za spasenje nisu potrebna djela, već je vjera sama dovoljna, a druga postavka kaže da je Sveto Pismo izvor vjerske istine i odnosi se na to da svaki vjernik individualno može interpretirati biblijske tekstove te da interpretacija crkve nije jedina ispravna. Obje su postavke usmjerene protiv Crkve. Prva se protivi ustaljenom katoličkom učenju o milosti i sakramentima dok druga podriva Crkvu kao vjeroučitelja.⁸

Situacija s prodajom indulgencija pogoršala se kada je papi Lavu X. zatrebalo novaca za dovršenje radova na bazilici Sv. Petra u Rimu pa je prodaja oprosta postala široko rasprostranjen poslovni pothvat. Potaknut tom situacijom, Luther je reagirao postavivši 31. listopada 1517. svojih 95 teza protiv indulgencija na vrata katedrale u Wittenbergu, Humanisti poput Erazma Roterdamskog i Ulricha von Huttena bili su osupnuti njegovim tezama i učenjem. Isto se ne može reći za papu koji je 1520. objavio bulu *Exsurge domine* kojom je osudio 41 tezu, a već iduće je godine donio novu bulu *Romanum decet pontificem* kojom su Luther i njegovi pristaše ekskomunicirani. Carevom je milošću Lutheru na saboru u Wormsu bila pružena druga prilika tako što se zahtijevalo da se odrekne svojih teza, što je Luther, naravno, odbio nakon čega je izdan Wormski edikt kojim je službeno proglašen heretikom te je bio prisiljen pobjeći i živjeti u progonstvu.⁹

---

⁷ Luther, Martin. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 7.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/luther-martin>

⁸ Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba*, 18.

⁹ *Ibid.*, 19.

2.2. Širenje reformacije po Europi

Kao što je prethodno već rečeno, reformacija je krenula iz Njemačke te se postepeno širila u ostatak Europe. Luteranski pokret najstariji je reformski pokret i na njegovu su temelju razvijani drugi pokreti, neki od poznatijih su kalvinizam i cvinglijanstvo.

Prva na redu bila je Švicarska gdje je djelovao Ulrich Zwingli, švicarski vojni kapelan koji je već 1518. počeo propovijedati svoje reformatorske ideje i tako utjecati na široke mase. Njegov je pokret doživio izniman uspjeh iz razloga što je bio provođen i ukorjenjivan pod kontrolom gradskih vlasti Züricha, Basela, Berna i Strasbourga. Gradske su vlasti, shodno njegovim učenjima, zabranile prodaju oprosta, ukinule su misu i pokrenule proces sekularizacije samostanskih imanja. Za razliku od Luthera, koji je od sakramenata prihvatio krštenje i pričest, Zwingli ih je sve negirao i smatrao ih simboličnim ceremonijama. To je jedan od razloga zašto nije imao Lutherovu potporu. Nekoliko godina nakon Zwinglijeve smrti u Švicarsku je stigao Jean Calvin, francuski reformator, i ondje formirao novi reformatorski pokret poznat kao kalvinizam. Calvinov nauk sastojao se od toga da svaki pojedinac mora vjerovati kako je predodređen za spasenje pa se sukladno tome mora primjereno ponašati i živjeti. Kalvinizam je bio strog pokret, a osim navedenih, još neka od njegovih obilježja bila su ta da se svaki čovjek treba baviti isključivo svojim poslom i odreći se bilo kakvih uživanja pa se s tim ciljem ukinulo niz vjerskih blagdana i povećalo broj radnih dana.¹⁰

Nakon Švicarske, luteranstvo se duboko ukorijenilo u skandinavskim zemljama. Godine 1523. su sve 3 države Kalmarske unije, Danska, Švedska i Norveška, prihvatile luteranstvo, dok je Finska to učinila nešto kasnije pod utjecajem Švedske.

U zemljama središnje i istočne Europe, Poljskoj i Češkoj luteranstvo nije uspjelo ostvariti dominaciju iako je imalo dobre izgleda, a u Ugarskoj i Nizozemskoj prevladao je kalvinizam. Kalvinizam se ukorijenio i u Francuskoj koju su kasnije zadesili teški religijski sukobi zbog istovremenog postojanja katolicizma i kalvinizma na istom području. Reformističko je učenje u Škotskoj proširio John Knox o čemu će nešto više riječi biti kasnije.¹¹

---

¹⁰ Ibid., 22, 23.

¹¹ Ibid., 24, 25.

3. Henrik VIII. i počeci reformacije u Engleskoj

Henrik VIII., jedan od najpoznatijih kraljeva u povijesti Engleske, poznat uglavnom samo po svojim suprugama i njihovim tragičnim sudbinama, osoba je od koje počinje tema ovoga rada, a onda se preko njegovih nasljednika nastavlja sve do kraja dinastije Tudora. Malo je poznato da Henrik nije bio izravan nasljednik engleske krune, kao drugi sin Henrika VII. imao je male šanse da ikad zasjedne na tron, no smrću svoga brata Arthura, Henrik je postao nasljednikom. Kao i većina engleskih vladara, rođen je u Greenwichu, 28. lipnja 1491. godine. Kada bi ga ukratko trebalo opisati, moglo bi se reći da je bio tipičan renesansni vladar, brutalan, željan moći, inteligentan. Bio je prvi koji je postavio temelje budućem engleskom imperiju širenjem vlasti na Irsku i Wales, izgradnjom flote te razvojem ekonomije.¹² Smrću svoga oca 1509. osamnaestogodišnji je Henrik naslijedio prijestolje. Izvori ga opisuju kao lijepa i atletski građena mladića koji je podjednako bio vješt u sportovima kao i u poznavanju književnosti i teologije, navodno je pisao pjesme i skladao glazbu. Pobožnost mu je bila izuzetno važna, njegovi podanici iako pristalice reformacije poštivali su katoličanstvo iskazujući tako poštovanje i njemu.¹³ Navedene se osobine kod Henrika nisu zadržale dugo, s vremenom je postao veliki egoist. Tijekom vladavine uvijek je očekivao da će sve ići onako kako je on želio, to mu je čak i uspijevalo jer je bio veoma oštrouman i u sebi je imao dar da uvjeri ljude da je sve što čini za njihovo dobro.¹⁴

3.1. Obilježja vladavine

Odmah po dolasku na vlast oženio se Katarinom Aragonskom, udovicom svog brata Arthura i kćeri španjolskoga kralja. Taj je brak bio čisti primjer političkoga braka, Henrik ju nije volio i nije ju sam izabrao, no ona je bila najbolja udavača za njega zato što mu je brak s njom omogućavao savez sa Španjolskom i Svetim Rimskim Carstvom Njemačkog Naroda do njegova raspada (Katarina Aragonska bila je teta cara Karla V.). Put do tog braka bio je trnovit jer je Katarina bila udovica njegova brata, zato je trebalo dokazati da njihov brak nije bio konzumiran kako bi papa mogao izdati dozvolu za ponovno sklapanje braka.¹⁵

Državom na početku Henrik nije upravljao sam, većinu vlasti u svojim je rukama

---

¹² Henrik VIII.. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 10.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/henrik-viii>

¹³ Maurois, *Povijest engleske politike*, 233.

¹⁴ Moorman, *A History of the Church in England*, 161, 162.

¹⁵ Maurois, *Povijest engleske politike*, 233.

držao ministar Wolsey. Osim svjetovne vlasti, Wolsey si je pribavio i duhovnu vlast u Engleskoj tako što je bio imenovan kardinalom i papinskim legatom, a bio je i nadbiskup. Glavna njegova karakterna osobina bila je pohlepa, sve titule i sva moć mu nije bila dovoljna, želio je biti izabran za papu.¹⁶

Do 1527. godine Henrik VIII. i Katarina Aragonska su bili vjenčani već osamnaest godina, a muškog nasljednika nije bilo iako je Katarina rodila tri sina i dvije kćeri koji su svi, osim Marije, preminuli kao novorođenčad. Henrik je bio očajan, trebao je nasljednika i tu se počela formirati ideja o razvodu braka, no zbog iznimna papinog utjecaja, nade gotovo da i nije bilo. Situacija se počinje mijenjati kada se Henrik zaljubio u Annu Boleyn, dvorsku damu i poželio ju uzeti za ženu nadajući se da će mu ona podariti silno željenog muškog nasljednika.¹⁷ No, pojavio se problem rastave i sklapanja novog braka. Glavna je prepreka bila ta da je Henrik želio dobiti odobrenje rastave od nadležnog tijela u Engleskoj jer bi na taj način mogao Katarini Aragonskoj oduzeti sva zakonska prava koja su joj pripadala kao njegovoj supruzi, ali je odobrenje morao zatražiti od pape jer je papa bio taj koji mu je dao dozvolu da oženi Katarinu koja je tada već bila udovica. Išao je do te mjere da je pokušao prethodnu dispenciju proglasiti nevaljanom. Budući da nije napredovao, počeo je vjerovati da je papin primat bio samo smicalica koju su ljudi izumili kako bi lišili vladare njihova legitimna nasljedstva.¹⁸ U jeku krize oko rastave, Henrik je odlučio preuzeti politiku i vladu u svoje ruke. Prvo što je učinio bilo je to da je smijenio Wolseya i na njegovo mjesto postavio Thomasa Morea, zatim je sazvao parlament koji je po prvi puta surađivao s kraljem kao svenadležna zakonodavna skupština te su donošenjem brojnih akata, od kojih je najpoznatiji bio Akt o vrhovništvu iz 1534., odbacili vjernost Rimu i papi.¹⁹ Tim novodonesenim zakonima njegov tajni brak s Annom Boleyn bio je ozakonjen 1533. godine nakon što je canterburyjski nadbiskup poništio brak Henrika i Katarine Aragonske. U lipnju iste godine Anna je bila okrunjena kao nova engleska kraljica.²⁰ Svega tri mjeseca kasnije rodila je kćer Elizabetu koja je postala kraljicom.

Thomas More se na svojoj dužnosti nije zadržao dugo pa ga je već 1534. na poziciji kancelara zamijenio Thomas Cromwell, a dužnosti je obavljao do 1540. godine. Zanimljivo je promatrati različite stavove Henrika i Cromwella glede reformacije. S jedne strane Henrik je bio doktrinarni konzervativac s prilično ortodoksnim pogledima na

---

¹⁶ Ibid., 234.

¹⁷ Moorman, *A History of the Church in England*, 164.

¹⁸ Guy, *The Tudors, a Very Short Introduction*, 28, 29.

¹⁹ Ibid., 30.

²⁰ Keršovani, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 4906.

sakramente, a s druge strane Cromwell je podržavao evangeličku reformaciju pa se samim time zalagao za ukidanje samostana, svetišta i hodočašća te za ukidanje štovanja svetaca i nauka o čistilištu, a sve to na temelju praznovjerja.²¹

Kako se Henrikova vladavina bližila kraju, tako je on stjecao sigurnost pa se u posljednjim godinama na prijestolju posvetio ratovanju i vanjskoj politici. U međuvremenu je oženio Jane Seymour koja mu je rodila sina Edwarda, kasnije kralja Edwarda VI., i umrla pri porođaju, zatim se oženio Annom od Clevesa i razveo se od nje, a stupio je u novi brak sa Katarinom Howard koji također nije puno potrajao, a zbog optužbi za preljub dočekala ju je ista sudbina kao i Annu Boleyn. Henrikova posljednja supruga bila je Katarina Parr. Do 1541. Henrik je radio na obnovi prijateljstva sa Španjolskom kako bi zajedno mogli pokrenuti novi rat protiv Francuske. Prije toga morao je biti siguran da unutar Britanije neće izbiti kakav sukob, stoga je krenuo u širenje engleske hegemonije na Wales, Škotsku i Irsku, a zapravo je nastavljao englesku kolonizaciju koja je formalno okončana 1707. godine.²²

Nakon trideset i osam godina vladavine, Henrik VIII. preminuo je 28. siječnja 1547. godine. Tijekom svoje je vladavine u Englesku donio brojne promjene, uspješno se suprotstavio papi, utemeljio je Englesku crkvu, kler je subordinirao sekularnoj vlasti, pojačao je moć parlamenta, a statut i običajno pravo postali su superiorni drugim tipovima zakona te je započeo formiranje centralizirane države.²³

3.2. Stvaranje Engleske crkve

Ideja da bi se moglo stvoriti posebnu, Englesku crkvu neovisnu od utjecaja pape javila se kod Henrika VIII. tridesetih godina 16. stoljeća kada se zbog nemogućnosti da dobije nasljednika htio razvesti od svoje prve supruge, Katarine Aragonske, i oženiti se svojom sljedećom odabranicom, Annom Boleyn. Taj proces nije bio nimalo jednostavan niti ga se moglo provesti u kratkom vremenu.

Već je duže vremena kod engleskog naroda postojala želja za reformom vjere pa je shodno tome bila oformljena stranka reforme. Stranka reforme svoje je nadahnuće za rad pronalazila u protestantizmu, ali ipak najviše u antiklerikalizmu. Antiklerikalizam je kod dijela naroda označavao želju za pljačkanjem crkava, a za ostale je podrazumijevao

---

²¹ Guy, *The Tudors, a Very Short Introduction*, 32.

²² *Ibid.*, 35, 36, 37.

²³ *Ibid.*, 41.

negodovanje i nezadovoljstvo protiv povlastica i vlasti koje su uživali svećenici zbog toga što su oni i dalje imali pravo iznuđivati novac od vjernika na različite načine. Upravo je odlika prelaska iz srednjovjekovnog u moderno društvo bila smanjenje svećeničke vlasti i uzdizanje vlasti svjetovnjaka najprije djelovanjem države, a zatim i pojedinačno. Tako se podvrgavanje crkve državi dogodilo baš pod vlašću Tudora, a čitav je taj pokret jednako bio protestantski kao i antiklerikalni. U početku tog pokreta, Henrik VIII. vodio je prilično kontradiktornu politiku – spaljivao je protestante, a onda je na vješanje i odrubljivanje glave osuđivao katolike koji su se protivili antiklerikalizmu pa se može reći da su sigurni od osude bili samo oni koji su svesrdno podržavali antiklerikalizam.²⁴

Od antiklerikalizma krenulo se u dalje reforme. Zbog nemogućnosti ishodovanja papine dozvole za razvod braka pojavila se ideja prekida svih odnosa s papom, no prije toga trebalo je osigurati podršku učenjaka i parlamenta. Upoznavši Thomasa Cranmera, tutora na sveučilištu Cambridge, Henrik VIII. je prihvatio njegovu sugestiju da bi se o legalitetu njegova braka trebalo posavjetovati s ostalim engleskim i europskim sveučilištima i učenjacima. Engleska su sveučilišta uglavnom podržavala Henrika, a njegov je pokret rastao. Sljedeći korak bio je steći podršku parlamenta. Parlament je već 1532. prezentirao kralju popis pritužbi na biskupe. Njega nije zanimala istinitost navedenih pritužbi, već način na koji bi se one mogle iskoristiti za oslabljivanje opozicije klerika. Stekavši podršku parlamenta Henrik je mogao nastaviti s pokretom odcjepljivanja Engleske od utjecaja Rima i proglašenja sebe vrhovnim poglavarom Engleske crkve. U periodu između 1532. i 1534. parlament je izglasao sedam prijedloga zakona od kojih je svaki bio posebno dizajniran da prekine veze koje su vezale Englesku i Rim.²⁵ Ti zakoni su bili redom: Zakon o crkvenim porezima („Act of Annates“) donesen 1532., Zakon o žalbama („Act of Appeals“) iz 1533., 1534. doneseni su bili Zakon o sukcesiji („First Act of Succession“), Zakon o vrhovništvu („Act of Supremacy“), Zakon o izdaji („Treasons Act“) i posljednji doneseni zakon bio je Zakon protiv papina autoriteta („Act against the Pope's Authority) iz 1536. godine.²⁶ Donošenjem i posljednjeg zakona Henrik VIII. postao je vrhovni poglavar Engleske crkve, kontrola nad vjerom sada je bila u njegovim rukama.

Uspostavom Engleske crkve odmah su se krenule provoditi crkvene infrastrukturne promjene. Prvi je zadatak bilo raspuštanje samostana. Njihovo raspuštanje vjerojatno nije bilo uvjetovano pitanjima vjere, nego ponajprije pitanjima financija. Kako bi obnovio

---

²⁴ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 319.

²⁵ Moorman, *A History of the Church in England*, 166, 167.

²⁶ Guy, *The Tudors, a Very Short Introduction*, 30.

financije Krune, Henrik je morao raspustiti samostane s obzirom na to da su oni akumulirali veliko bogatstvo tijekom godina. Dio otuđene samostanske imovine iskoristio je kako bi smirio plemstvo i dobio njihovu dodatnu podršku.²⁷ Taj proces, dakako, nije tekao glatko, grofovije kao što su Lincoln i York te grofovije na sjeveru Engleske nisu prihvaćale novu vjeru te su i dalje bile pobornice redovništva i stare vjere, stoga su organizirale ustanak nazvan „hodočašće milosti“. Zahvaljujući pripadnicima jeomenske straže, podršci Londona te srednje i južne Engleske uspješno je ugušio ustanak.²⁸

O dugoročnim efektima raspuštanja samostana dugo vremena se raspravljalo, a moglo bi ih se podijeliti na one planirane i neplanirane. Raspuštanjem samostana Henrik VIII. je eliminirao posljednja uporišta otpora njegovom vrhovništvu i na mjestima prijašnjih samostanskih građevina oformio je šest dijeceza Peterborough, Gloucester, Oxford, Chester, Bristol i Westminster. Sljedeći korak bila je reorganizacija katedrala s novim osobljem i kipovima. Uništenje gotičkih građevina, topljenje srednjovjekovnog nakita i raspuštanje knjižnica mogu se smatrati djelima čistoga vandalizama, stoga ne čudi što su svi ti događaji bili uzrokom pada morala klerika i sve manjeg broja zainteresiranih za zaređenje.²⁹

Raspuštanjem samostana i otuđivanjem pripadajuće im imovine nije se moglo u potpunosti iskorijeniti staru vjeru, zato se pristupilo novim načinima prenošenja nove vjere širim narodnim masama, prvenstveno kroz odgoj i obrazovanje. Kako bi proširili novo vjerovanje među puk, sam je nadbiskup sastavljao molitve na narodnome jeziku koje su pak svećenici tijekom misa izgovarali, a kasnije su te molitve bile okupljene u jedinstveni i univerzalni molitvenik. Po nalogu kralja svećenici su morali čitati molitve pred pastvom. Također, na roditeljima je bio zadatak da pouče svoju djecu moliti Oče naš, Deset božjih zapovijedi i Članke vjere. Dopušteno je bilo slobodno čitanje Biblije, a morala je biti dostupna u svakoj župnoj crkvi kako bi ju svi zainteresirani mogli čitati kada god požele. Na taj način se veoma uspješno širilo poznavanje Svetog pisma među pukom.³⁰

Engleska je reformacija prošla čudnovat put od napada parlamenta na crkvene prihode, preko otuđivanja i pljačkanja crkvene imovine i infrastrukture do općeg

---

²⁷ Ibid., 33.

²⁸ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 329.

²⁹ Guy, *The Tudors, a Very Short Introduction*, 34, 35.

³⁰ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 330.

poznavanja Svetog pisma i nove vjere. Na taj način je stekla snagu da se odupre teškoćama koje su je snašle kada je na prijestolje zasjele Marija Tudor.³¹

4. Vjerska politika Edwarda VI.

Marija Tudor, poznatija kao „Krvava Marija“ odnosno „Bloody Mary“, na prijestolje nije stupila odmah nakon smrti svoga oca, već je tron najprije pripao njezinu polubratu Edwardu VI. kao jedinom muškom nasljedniku Henrika VIII. Edward VI. na prijestolje je, dakle, stupio 1547. u dobi od samo 9 godina. Budući da je bio premlad da samostalno vlada, umjesto njega vladali su regenti. Prvi regent bio je njegov ujak Edward Seymour, grof od Hertforda i vojvoda od Somerseta, koji se, iako je imao nekog potencijala kao vladar, pokazao nepodobnim te je u konačnici bio smijenjen i pogubljen.³² O Somersetovoj nepodobnosti i nesposobnosti za vladanje svjedoči činjenica da je ušao u rat sa Škotskom i Francuskom pa je, kako bi pokrio troškove tog rata, obezvrijedio kovani novac i samim time uzrokovao povećanje cijena hrane.³³ Od svoga djetinjstva Edward je bio predan studijima i vjeri pa ga je Somerset, ne želeći mu uskratiti ono u čemu je dobar, odgojio u tom duhu.³⁴ Već 1549. na zapadu Engleske i u okolici Norfolka izbijale su pobune protiv Somersetove vlasti, njih su uglavnom vodili vjerski revolucionari, pobornici katoličanstva koji su skovali urotu kojom bi krunu prenijeli na Mariju Tudor. Vijeće, pod vodstvom Johna Dudleyja, naredilo je Somersetovo uhićenje i pogubljenje koje se dogodilo 1552. godine.³⁵ Mjesto je regenta zatim preuzeo John Dudley, grof od Warwicka i vojvoda od Northumberlanda koji je pokušao svoju snahu, Jane Grey, postaviti kao izravnu nasljednicu engleske krune i pritom izbaciti Mariju i Elizabetu iz reda nasljeđivanja. Uglavnom, za obojicu se regenta ne može reći puno lijepih riječi. Moguće ih je opisati kao pohlepne plemiće koji su spletkarili i pogrešno vodili državu dok su se predstavljali kao veliki reformatori vjere.³⁶ Ipak, po pitanju vjere donesene su neke promjene s ciljem učvršćenja protestantizma. Tako su u svim crkvama zidovi bili prebojani kako bi se prekrile freske, vitraji razbijeni, likovi Isusa zamijenjeni su kraljevskim grbovima, simbolične ceremonije bile su ukinute, svećenicima je bila dozvoljena ženidba i naposljetku, parlament je donio Zakon o izjednačenju prema kojemu su sve crkve morale koristiti jedinstveni molitvenik, tzv. *Common*

---

³¹ Ibid., 330.

³² Maurois, *Povijest engleske politike*, 251.

³³ Jenkins, *Kratka povijest Engleske*, 108, 109.

³⁴ Cravetto, *Počeci novog doba (16. stoljeće)*, 300.

³⁵ Jenkins, *Kratka povijest Engleske*, 109.

³⁶ Synge, *The Tudors and The Stuarts*, 27, 28.

prayer book, kako bi obredi na razini države bili jednaki.³⁷ Pored toga, na dodatnom učvršćenju protestantizma radilo se kroz izdavaštvo tiskanjem uglavnom samo protestantskih knjiga i manjom reformom u školstvu kada su na sveučilištima Oxford i Cambridge bili imenovani novi kraljevski profesori teologije, Peter Martyr Vermigli i Martin Bucer, s ciljem obrazovanja svećenika isključivo kao protestanata. Potkraj Edwardove vladavine donesena je *Druga knjiga molitvi* kojom su uklonjeni svi ostaci katoličke doktrine (prisutnost Isusa Krista u euharistiji, svećenička odjeća, svetkovine i slično).³⁸

5. Marija Tudor

Marija Tudor, kći Katarine Aragonske, prve supruge Henrika VIII. rođena je 18. veljače 1516. godine. Kraljicom Engleske i Irske proglašena je 1553. godine nakon smrti polubrata Edwarda VI. Kao ni Edward, niti ona se nije dugo zadržala na prijestolju, vladala je svega 5 godina, do svoje smrti 17. studenog 1558. godine.³⁹ Tih 5 godina njezine vladavine bile su obilježene žestokim nasiljem nad protestantima s ciljem ukinuća protestantizma i ponovnog uvođenja katolicizma.

5.1. Obilježja vladavine – vjerska politika

U vrijeme kada je Marija Tudor stupila na vlast, u onodobnom je engleskom društvu postojalo podijeljeno mišljenje spram vjere. Većina je ljudi htjela da se vrate stara vjerska obilježja i obredi koji su bili svakodnevnica u Henrikovo vrijeme, no ta je ista većina i dalje izražavala mržnju prema papi. Kao izraziti mrzitelj pape iskazao se stalež onih koji su se obogatili kada im je dodjeljivana crkvena imovina tijekom opće zapljene iste. Oženjeni su svećenici također strahovali zato što su znali da bi se morali odreći svojih suprug. No, kraljicu Mariju želje naroda nisu odviše zanimale. Ona je imala jedan cilj: učiniti sve da se Engleska i Englezi vrate u okrilje Rima.⁴⁰

Smatrala je da će svoj cilj najlakše ostvariti unijom sa Španjolskom kao tada najjačom

---

³⁷ Maurois, *Povijest engleske politike*, 248.

³⁸ Black, *Povijest britanskih otoka*, 122, 123.

³⁹ Marija Tudor. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 15.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/marija-tudor>

⁴⁰ Maurois, *Povijest engleske politike*, 253.

europskom katoličkom silom, stoga se 1554. udala za Filipa II., sina Karla V. i španjolskog kralja. Sklapanje toga braka naišlo je na opće protivljenje i nezadovoljstvo engleskog naroda, plemstva i parlamenta, no taj joj je brak nudio prednosti. Jedna od njih je ta da je udajom na početku vladavine mogla očekivati da će suzbiti napade onih koji su se protivili tome da žena vlada kraljevstvom, ali i njezina želja da rodi nasljednika pokazivala je činjenicu da je ozbiljno shvatila svoju ulogu kao kraljice – osigurati nasljednika.⁴¹

Ubrzo po stupanju na vlast, Marija je uvela korjenite promjene. Parlament je pod njezinim utjecajem morao poništiti sve zakonske akte koji su bili doneseni tijekom Edwardove vladavine, ponovno je uvela misu na latinskome jeziku, na položaje je vratila 5 katoličkih biskupa i ukinula sve Henrikove zakone protiv Rima.⁴² Zakoni o herezi također su bili revidirani. Time je vjerski život Engleza prenesen u nadležnost duhovnim sudovima i Tajnom vijeću koji pokreću progone protestanata. U progonima su uglavnom stradavali protestantski svećenici braneci svoju vjeru, ali ni pučani nisu bili pošteđeni. S druge strane, svjetovnjaci su se lukavo prilagodili novim zakonima kako bi sačuvali svoju imovinu stečenu, ranije spomenutom, zapljenom crkvenih imanja i dobara.⁴³ Heretike se kažnjavalo paljenjem na lomači koje su, prema izvorima, bile češće od lomača namijenjenih državnim izdajicama. Tu je Marija stekla svoj nadimak „Krvava“, odnosno „Bloody“. U Marijinoj je represiji stradalo tristotinjak ljudi, a među njima je bio i canterburyjski nadbiskup Cranmer. Većina tih ljudi bila je s područja jugoistočne Engleske, gdje je protestantizam bio najviše ukorijenjen, dok ih je na zapadu i sjeveru bilo malo. Razlog tomu je taj što je na tom području vrhovni autoritet još uvijek bio u rukama biskupa od Durhama.⁴⁴ Opetovani prizori javnih mučenja pobudili su u narodu osjećaje čovječnosti i protivljenja osuđivanju ljudi na smrt zbog vjere, a ne političkog djelovanja. Usporedno s time, sveopća mržnja spram Rima rasla je sve više, a Marijina popularnost strmoglavo je opadala do te mjere da je narod priželjkivao njezinu smrt. Svoju je reputaciju dodatno pogoršala gubitkom posljednjeg engleskog uporišta na europskom kopnu, Calaisa.⁴⁵

O načinima mučenja i žrtvama tijekom progona pisao je autor John Foxe čija se *Knjiga o mučenicima*, u ono vrijeme, često čitala usporedno s Biblijom. Tu su knjigu jednako čitali anglikanci i puritanci u vrijeme kada je pitanje vjere zaokupljalo misli svih slojeva društva. Ne smije se zaboraviti da je knjiga imala i propagandnu ulogu, tj. svojim je sadržajem dodatno

---

⁴¹ Guy, *The Tudors, a Very Short Introduction*, 52.

⁴² Synge, *The Tudors and The Stuarts*, 31, 32.

⁴³ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 341, 342.

⁴⁴ Cravetto, *Počeci novog doba (16. stoljeće)*, 302.

⁴⁵ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 341, 342, 343.

širila mržnju prema rimskoj crkvi.⁴⁶ *Knjigu o mučenicima* može se smatrati dijelom kulture sjećanja i pamćenja na događaje koji su imali veliku ulogu u oblikovanju Engleske kakvu poznajemo danas.

6. Marija Stuart

Marija Stuart, poznatija kao *Kraljica Škota*, odnosno, na engleskom, *Queen of Scots*, rođena je 08. prosinca 1542. godine u palači Linlithgow nedaleko Edinburgha kao kći i jedina legitimna nasljednica škotskog kralja Jakova I. i njegove druge supruge Marije od Guisea (koja je bila kći francuskog vojvode). Na dan njezina rođenja nitko nije mogao očekivati da će malena Marija tako brzo postati škotskom kraljicom. To se ipak dogodilo samo 6 dana nakon njezina rođenja kada joj je preminuo otac i novom kraljicom postala je ona, Marija Stuart, tek rođeno dijete staro samo 6 dana. Do njezine punoljetnosti Škotskom su u njezino ime, naravno, vladali regenti, najpoznatija od kojih je bila upravo njezina majka, Marija od Guisea.⁴⁷ Sa željom da ujedini dvije moćne britanske dinastije, Henrik VIII. je odmah po Marijinu rođenju predložio regentima brak između Marije i njegova tada petogodišnjeg sina Edwarda. Ponuda je u početku bila prihvaćena, no s obzirom na to da je u kasnijem periodu svoga života Henrik počeo vladati despotski i zbog toga što je podržao ubojstvo škotskog kardinala Beatona, škotski je parlament odlučio na sve moguće načine izbjeći taj brak. Želeći odgojiti Mariju podalje od protestantskog utjecaja i kao istinsku katolkinju, parlament i njezina majka šalju petogodišnju Mariju 1548. u Francusku, na dvor tamošnjeg kralja Henrika II. i sklapaju dogovor o braku između Marije i *dauphina*, odnosno francuskog prestolonasljednika Franje. Zanimljivo je da su Mariju na putovanju do Francuske pratile tzv. „četiri Marije“, Marija Fleming, Marija Seton, Marija Beaton i Marija Livingstone, koje su bile njezina pratnja čitavog života.⁴⁸

Budući da je Marija po dolasku u Francusku bila tek djevojčica, o njezinu se obrazovanju pobrinuo Henrik II. te ju poslao na školovanje u samostan, a kasnije je obrazovanje nastavila na dvoru. Svjedočanstva o njoj tvrde da je bila izuzetno marljiva i posvećena učenju, puno je pažnje posvećivala glazbi, poeziji i crtanju.⁴⁹ Već 1558., kao šesnaestogodišnja djevojka, Marija se udala za Franju, no prije svadbe, kako je bilo uobičajeno, potpisala je brojne bračne ugovore koji su postavljali uvjete sklapanja njihova braka s ciljem omogućavanja povlastica

---

⁴⁶ Ibid., 342.

⁴⁷ Hanson, *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*, <https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/> (18.7.2024.)

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Abbott, *Mary Queen of Scots*, 39, 47.

jednoj i drugoj strani te koji su regulirali sve moguće situacije u slučaju njihove smrti, rođenja sina ili kćeri i slično. Budući da Henrik II. nije bio zadovoljan svim uvjetima u službenim dokumentima, nagovorio je Mariju da potpiše neke neslužbene dokumente koji su osiguravali savez Francuske i Škotske bez obzira na to hoće li Marija roditi nasljednike ili neće. Primjerice, jednim takvim dokumentom određeno je da se škotska kruna u potpunosti i zauvijek prenosi na francuskog kralja u slučaju da Marija umre bez djece, dok je drugim određeno da bi škotska vlada trebala Henriku II. isplatiti silnu sumu novaca koje je on utrošio na Mariju tijekom njezina boravka u Francuskoj (obrazovanje, odjeća, putovanja i slično).⁵⁰ Sklapanjem tog braka konačno je za saveznika dobila moćnu katoličku obitelj te od tog trenutka nije posustala od svoje svrhe da obnovi i vrati katolicizam među ljude koji je okružuju od rođenja. I pored toga, njezin bračni život nije bio nimalo savršen, naime Franjo je fizički bio slab i izuzetno boležljiv pa je briga o njemu pala na njezina pleća, a važno je bilo održati ga na životu jer je u međuvremenu, smrću svoga oca, postao Franjo II., francuski kralj. S druge strane, morale su ju i političke napetosti u Engleskoj jer je Marija Tudor također preminula, a Marija je, kao praunuka Henrika VII., polagala pravo i na englesku krunu.⁵¹ Velika većina ljudi, prvenstveno katolika, tada je smatrala da bi upravo Marija trebala postati engleskom kraljicom i da je njezino dinastičko pravo na krunu jače od Elizabetinog prava iz razloga što je brak Henrika VIII. i Anne Boleyn bio smatran nezakonitim pa je samim time i Elizabeta bila smatrana nezakonitim djetetom te u konačnici nelegitimnom vladaricom. Iako je u međuvremenu Elizabeta već stupila na vlast, Marija i Franjo II. nisu se nazivali samo kraljevima Francuske, već i Škotske, Engleske te Irske. Upravo je to bio povod dugogodišnjoj mržnji među dvjema kraljicama koja se intenzivirala u trenutku kada je Marija težila katoličkoj supremaciji i ekskomunikaciji Elizabete kao nelegitimne vladarice.⁵² Međutim, Marijino kraljevanje Francuskom nije dugo potrajalo. Preranom smrću svojega supruga 1560., Marija je izgubila titulu francuske kraljice te tako postala podložna kraljici regentici Katarini Medici, a i njezini su prijatelji bili smijenjeni sa svojih dužnosti. Vidjevši da je postala nepoželjna, odlučila se vratiti u rodnu Škotsku iako se grozila osobno voditi vladu čije su brige i problemi otjerali njezinu majku u grob.⁵³

---

⁵⁰ Ibid., 60, 61.

⁵¹ Wood, *Mary Queen of Scots with pictures in colour by James Orrock and sir James Linton*, 24, 25.

⁵² Ibid., 26.

⁵³ Abbott, *Mary Queen of Scots*, 85, 86.

6.1. Obilježja vladavine nakon povratka u Škotsku

Marijina vladavina Škotskom započela je, moglo bi se reći, u onome trenutku kada se odlučila na povratak u domovinu. Svoje putovanje započela je 14. kolovoza 1561. i samo 5 dana kasnije doplovila je u edinburšku luku Leith. U Škotskoj je vladao kaos i Marija je toga bila svjesna pa je unatoč strahu od vođenja takve države odlučila svome narodu osigurati svijetlu budućnost. U tom kontekstu i u jeku vjerskih progona, prva odluka koju je donijela bila je ta da svaki Škot treba štovati Boga onako kako mu nalaže savjest, pritom je obećala da se pod njezinom vlašću vjerski progoni neće provoditi. Koliko je bila ažurna u provođenju svojih odluka na planu vjerske politike svjedoči činjenica da je u samo godinu dana od svoga dolaska jednu šestinu crkvenih dobara dala protestantskim svećenicima kako bi ublažila njihovo siromaštvo. U zanosu donošenja prvih reformi i promjena, pokušala je ojačati moć Krune nad škotskim plemstvom koje je inače bilo teško kontrolirati. Takva bi politika, da ju je ona uspjela implementirati, dugoročno osigurala mir i stabilnost u kraljevstvu. Zbog takvih je ideja stekla popularnost među narodom, no isto se ne može reći i za škotsko plemstvo.⁵⁴

Velik dio života pratio ju je dobar glas, imala je tu moć da osvoji srca svojih podanika, ali i da pridobije poštovanje svojih savjetnika. Već je ranije spomenuto da ju je dio engleskog plemstva smatrao jedinom legitimnom nasljednicom engleske krune zbog čega je njezina nada da će steći i englesku krunu rasla iz dana u dan, trenutak kada je Marija bila najbliže ostvarenju tog cilja bilo je 1562. kada se Elizabeta I. razboljela i kada su šanse za njezin oporavak bile male, no slijedom za Elizabetu sretnih okolnosti to se nikada nije dogodilo.⁵⁵

Na polju vanjske politike, Marija se pokazala vještom u održavanju mirnih odnosa sa Španjolskom, Francuskom i Engleskom. Zanimljivo je da je mir s Francuzima i Španjolcima održavala bez ikakva ugovora iako bi joj ugovori dali određenu dozu zaštite od mogućeg engleskog napada. Tim je potezom pokazala svoju brigu za narod i socijalnu politiku na način da je bila svjesna da ako sklopi ugovor s nekom od navedenih zemalja, tada bi stavila svoje stanovništvo u rizik od sudjelovanja u još jednom u nizu ratova za koji nisu bili spremni. Cilj njezine unutarnje i vanjske politike bio je mir i prosperitet. To je razlog zašto je Škotsku držala podalje od svih oblika političkih makinacija koliko god je dugo bilo moguće.⁵⁶

Pored vjerskih problema s kojima se svakodnevno suočavala, a o kojima će više biti riječi

---

⁵⁴ Hanson, *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*, <https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/> (18.7.2024.)

⁵⁵ Wood, *Mary Queen of Scots with pictures in colour by James Orrock and sir James Linton*, 32.

⁵⁶ Hanson, *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*, <https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/> (18.7.2024.)

u sljedećem poglavlju, Marija je morala riješiti problem nasljednika, tj. problem njegova nepostojanja s obzirom na to da iz kratkotrajnog braka sa Franjom II. nije proizašao nasljednik koji bi, da je bio rođen, baštiniio i francusku i škotsku krunu. Shvatila je da se mora ponovno udati i čim prije osigurati nasljednika. Sa željom da ponovno etablira katoličanstvo i pronađe dovoljno jakog katoličkog saveznika da joj u tome pomogne, pregovarala je bračne ponude sa sinom španjolskog kralja (Don Carlos) i članom habsburške dinastije. Veću je naklonost, međutim, pokazivala prema Don Carlosu. Brak s njime bi joj omogućio da postane vladaricom Engleske, Škotske i Španjolske, no Carlos je odbio njezinu ponudu. Njegova ju odbijenica nije obeshrabrila u pronalasku supruga i ona je nastavila potragu. Izbor je pao na Henryja Stuarta, lorda Darnleya, koji je također bio katolik, njezin rođak te, kao i ona, legitimni nasljednik i engleske i škotske krune. Taj je brak za Elizabetu bio težak udarac zato što je Mariji dao još više snage da jače prkosi Elizabeti, a i ojačao joj je poziciju pretendenta na englesko prijestolje, stoga je lako zaključiti da je izbor lorda Darnleya za supruga bio očit.⁵⁷ No od trenutka sklapanja tog braka, za Mariju i njezinu vladavinu sve je krenulo nizbrdo. Uzrok tomu može se pronaći u osobi lorda Darnleya, naime, brojni ga izvori opisuju kao taštog, tvrdoglavog i kao osobu koja izaziva nevolje. Vrhunac Darnleyeva oholog i zlobnog ponašanja bilo je ubojstvo Davida Rizzia. Rizzio je bio talijanski glazbenik koji je u Marijinoj službi napredovao do njezina tajnika i političkog savjetnika. Pod njezinim se patronatom suprotstavljao škotskom plemstvu koje je bilo ljubomorno na moć koju je stekao, a koju su oni priželjkivali. Plemstvo je toliko željelo njegov slom da su pristali riješiti ga se uz Darnleyevu pomoć. Situacija je eskalirala u ožujku jedne noći kada je Darnley u pratnji škotskog plemstva „upao“ u palaču Holyrood i pred trudnom Marijom ubio njezina savjetnika pod optužbom da se pretjerano uplitao u pitanja njezine politike i religije.⁵⁸

Svega tri mjeseca nakon tog nemilog događaja Marija je rodila sina Jakova VI. Škotskog (kasnije kralj Jakov I. Engleski), ali ni taj značajan događaj nije zbližio nesretni bračni par. Ubojstvom Rizzia tragedijama u Marijinu životu nije bio kraj. Niti godinu dana nakon Rizzieva ubojstva, Marijin suprug lord Darnley bio je pronađen mrtav u jednoj zgradi nedaleko Edinburgha. Javnost je bila zgrožena, a dodatan šok prouzročila je Marijina ponovna udaja, toga puta za lorda Bothwella za kojega se dugo vremena smatralo da je Darnleyev ubojica. Taj je kraljičin potez za škotsko plemstvo bila kap koja ja prelila čašu, stoga se plemstvo okrenulo protiv nje⁵⁹ i podiglo vojsku na nju i njezina novog supruga. Suparničke trupe su se „sastale“

---

⁵⁷ Wood, *Mary Queen of Scots with pictures in colour by James Orrock and sir James Linton*, 35, 36, 37.

⁵⁸ *Ibid.*, 39, 41, 42, 45.

⁵⁹ Synge, , *The Tudors and The Stuarts*, 36.

kod Carberry Hilla u lipnju 1567. godine. Zanimljivo je to da do prave bitke nije došlo, nego se vodila neka vrsta pregovora, no u konačnici se Marija predala plemstvu koje ju je odvelo u dvorac Lochleven i ondje držalo zatvorenicom. U zatočeništvu je bila prisiljena potpisati dokument kojim se svojevrijedno odriče škotske krune u korist svoga jednogodišnjeg sina. Tako je potkraj srpnja 1567. njezin sin Jakov bio okrunjen za kralja, a službu regenta obavljao je Jakov Stuart, grof od Moraya, Marijin polubrat.⁶⁰ Svoju je vladavinu pokušala spasiti podignuvši vojsku na Moraya nakon bijega iz zatočeništva. Pokušaj je bio bezuspješan. Vidjevši da njezin boravak u Škotskoj više nije siguran, 1568. pobjegla je svojoj rođakinji, Elizabeti I., u Englesku s nadom da će joj ona osigurati utočište i sigurnost, no odmah po dolasku bila je zatočena i u zatočeništvu je ostala do kraja svoga života.⁶¹

Marijinom abdikacijom završilo je razdoblje prevlasti katolicizma u Škotskoj te su otvorena vrata učvršćenju položaja Protestantske crkve. Također se počela širiti ideja o tome kako je Kruna odgovorna narodu, a ne obrnuto, tom se idejom smanjivao pritisak obveza za sve podanike škotske krune. Takav su princip vladavine posebno zagovarali crkveni vođe.⁶²

6.2. Vjerske prilike u Škotskoj

U pogledu vjerskih prilika, sama Škotska bila je veoma specifična. Vjerska su pitanja toliko bila povezana s tadašnjom politikom da je ta dva pojma u današnjim istraživanjima škotske, a i ostale europske povijesti nemoguće odvojiti. Stoljećima je Škotska bila isključivo katolička zemlja, svoj je status zadržala dugo vremena zahvaljujući savezu s Francuskom, no zbog vjerskih problema s kojima se suočavao i ostatak Europe, protestantizam se razvio i u Škotskoj. Ključna osoba škotskog protestantskog pokreta bio je John Knox.

U predvečerje reformacije, škotska je Crkva gubila podršku naroda zbog svoje iznimno velike moći i bogatstva, prema dostupnim podacima godišnji prihod Crkve iznosio je oko 300 000 funti, što je bilo daleko više od godišnjeg prihoda Krune pa je i sam papa bio suglasan sa prijedlogom da bi škotski kler mogao financijski pomagati Krunu.⁶³ Škotska katolička crkva, kao i sve ostale, nije bila lišena grijeha i svih ostalih problema koji su u konačnici doveli do reformacije. Crkvene su glavešine propovijedale bezgrešan život, a sami su bili grešnici.

---

⁶⁰ Hanson, *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*, <https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/> (18.7.2024.)

⁶¹ Guy, *The Tudors, a Very Short Introduction*, 76.

⁶² Black, *Povijest britanskih otoka*, 127.

⁶³ Mackie, *A History of Scotland*, 140.

Prodaja oprostâ i konkubinat bili su samo neki od najčešćih grijeha, neki su biskupi imali više vanbračne djece pa ne čudi da su se laici tada pitali kako je moguće da je konkubinat „dozvoljen“ dok se sklapanje braka kažnjava smrću. Mnogi su smatrali da je reforma u Škotskoj nužna. Prateći razvoj protestantizma u Škotskoj vidljivo je da su protestantski utjecaji u Škotsku dolazili iz tri smjera: engleskog loldizma, njemačkog luteranstva i radikalnijih pokreta južne Njemačke i Švicarske.⁶⁴

Marijin otac, Jakov V. Škotski vodio je čvrstu katoličku politiku, stoga je jasno da su tek nakon njegove smrti škotski protestanti dobili priliku za djelovanje i širenje svojih reformatorskih ideja, no s obzirom na opću situaciju, broj škotskih protestanata nije bio velik.⁶⁵ Budući da je Marija naslijedila prijestolje kao novorođenče, umjesto nje vladala je njezina majka sve do svoje smrti. Škotsku se već tada potresali brojni problemi, posebice oni vjerske prirode, pa je upravljati takvom državom bilo iznimno zahtjevno i zahtijevalo je vještinu. Protestantska stranka u Škotskoj sve je više jačala, a najveća joj je prednost bila engleska pomoć. S druge strane, regentica kao gorljiva katolkinja nije htjela da protestantizam istisne katoličanstvo iz političkog i društvenog života, stoga je sklopila savez s Francuskom obećavši ruku svoje kćeri francuskom prestolonasljedniku.⁶⁶ Njih su dvoje zajedno trebali vladati Francuskom i Škotskom kao snažni katolički vladari. Naravno, bilo je i nezadovoljnih tom odlukom. Taj je dio škotskog plemstva odlučio djelovati na način da oformi družinu koja će vršiti pritisak na Krunu i braniti novu vjeru. Ta se novoformljena družina nazivala *Kongregacijom Gospoda*, a njezini članovi *lordovi kongregacije*, bila je organizirana kao skupština staleža, a uglavnom je bila predstavnik političke snage Škotske. Možemo zaključiti da je Kongregacija obavljala funkcije inače triju odvojenih tijela: vojske, crkve i političke skupštine. Nakon osnutka inicijalne kongregacije, diljem Škotske bile su osnivane manje crkvene kongregacije.⁶⁷

6.2.1. John Knox i Škotska crkva

Kao vođa škotske Protestantske stranke, iako je protestanata bilo malo, profilirao se radikalni kalvinist John Knox. Za Knoxa se smatra da je obrazovan kao svećenik, no to nije

---

⁶⁴ Ibid., 143.

⁶⁵ Black, *Povijest britanskih otoka*, 126.

⁶⁶ Abbott, *Mary Queen of Scots*, 83.

⁶⁷ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 352, 353.

potvrđeno, poznato je da je bio izvrstan poznavatelj latinskog jezika.⁶⁸ Tijekom svoga života prošao je put od katoličkog svećenika, francuskog zarobljenika, do kapelana Edwarda VI. za čije je vladavine bio jedan od suradnika koji su radili na doradi anglikanskog obrednika *The Book of Common Prayer*. Za vrijeme Marije Tudor pobjegao je u Švicarsku gdje je prihvatio učenje Jeana Calvina i odlučio ga propovijedati u Škotskoj.⁶⁹ Počeci razvijanja njegove ideje sežu u vrijeme kada je proučavao Jeronima i Augustina i kada je shvatio da je većina starog nauka čisti sofizam te je počeo propovijedati protiv idolatrije. S ciljem što skorijeg utemeljenja škotske protestantske crkve, Knox je 1559. pokrenuo vjerski rat protiv regentice Marije od Guisea. Njegovi tzv. *lordovi kongregacije* sastavili su ugovor u kojem navode da će poticati i učvrstiti Božju riječ sjeverno od škotsko-engleske granice. Na vrhuncu rata, 1560. Marija od Guisea je bila protjerana, a zatim je i papa odbio priznati prvi škotski crkveni sabor.⁷⁰ Nedugo nakon, Marija je postala udovicom i vratila se iz Francuske. Prema predaji, nakon povratka Knoxov joj je zbor tri noći za redom pjevao psalme pod prozorom palače Holyrood. Otkako je preuzela vlast u svoje ruke bilo je očito da se njih dvoje neće slagati pa ga se pokušala riješiti prišivši mu optužbu za veleizdaju, no zbog nedostatka dokaza bio je oslobođen svih optužbi.⁷¹ Svojim je propovijedima širio protestantsku ideju i stvorena je Škotska crkva koja je često bila uspoređivana s Engleskom crkvom. Glavna razlika tih dviju protestantskih crkava sastoji se u tome da je Škotska crkva prihvatila kalvinizam, dok u Engleskoj crkvi to nije bio slučaj. Također, u Engleskoj je Kruna bila ta koja je prisvojila vlast koje je papa bio lišen i monarh je glava Crkve, dok je s druge strane, Škotska crkva proizašla iz revolucije (protiv odsutne kraljice koja je bila katolkinja) i kao takva nije se mogla osloniti na svog monarha za zaštitu.⁷²

6.2.2. Zaključno o škotskoj reformaciji

Nakon udaje za Bothwella, škotski su reformatori bili odlučni u tome da se Marija mora odreći krune kojoj je donijela sramotu. Od trenutka njezine abdikacije i ustoličenja njezina jednogodišnjeg sina na tron, Škotskom je zavladao protestantizam za što je bio

---

⁶⁸ Mackie, *A History of Scotland*, 148

⁶⁹ Knox, John. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 19..7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/knox-john>

⁷⁰ Jenkins, *Kratka povijest Engleske*, 115.

⁷¹ Synge, , *The Tudors and The Stuarts*, 35.

⁷² Mackie, *A History of Scotland*, 151, 156, 157.

„zaslužan“ lord Moray, Marijin polubrat i regent Jakova VI.,⁷³ koji je u suradnji s Elizabetom I. nastojao protestantizam etablirati i u Škotskoj kao državnu religiju.

Marija, koliko god se trudila zadržati katoličanstvo u Škotskoj, nije uspjela u svom naumu. Njezina bračna politika ju je u konačnici i dovela do toga da su ju napustili njezini najbliži suradnici, Francuska i Rim. Protestantizam se toliko proširio da je bilo nemoguće oduprijeti mu se i spriječiti ga, pogotovo nakon što mu je 1560. škotski parlament dao zakonski oblik.⁷⁴ Ono što na kraju treba istaknuti je to da reformacija u Škotskoj, za razliku od primjerice Engleske u vrijeme Marije Tudor, nije bila „krvava“, odnosno nije bilo vjerskih progona, baš kao što je Marija obećala po povratku iz Francuske. Naravno, bilo je kažnjenih, ali je spaljeno veoma malo protestanata, a čak niti jedan katolik nije bio osuđen niti pogubljen zbog svojeg vjerskog opredjeljenja.⁷⁵

7. Elizabeta I.

Rođena 7. rujna 1533. u Greenwichu u Londonu od oca Henrika VIII. i majke te engleske kraljice Anne Boleyn,⁷⁶ Elizabeta nije mogla ni sanjati da će jednoga dana postati jednom od najznačajnijih engleskih vladarica. Nazivana je brojnim imenima, najznačajnija su Dobra kraljica Bess i Gloriana. Period njezine vladavine nazvan je elizabetinskim dobom, to je bilo doba slavnog Williama Shakespearea i engleske renesanse. Elizabetinsko je doba bilo prekretnica engleske povijesti, od statične i problematične zemlje, Elizabeta je napravila prosperitetnu i moćnu zemlju te je stvorila temelje njezinu daljem razvoju do imperija koji je bila u 19. stoljeću.⁷⁷

Još od djetinjstva Elizabeta je bila simbol raskola između Engleske i katoličke Europe i dugo je vremena živjela u opasnosti od onih kojih su vjersku situaciju željeli vratiti na staro. Ubrzo nakon rođenja, a zbog opasnosti od kuge, poslana je na ladanje podalje od Londona. U međuvremenu je njezinoj sestri Mariji Tudor bila oduzeta titula princeze od Walesa. Henrik VIII. je tvrdio da njegov brak s Katarinom Aragonskom nije bio legitiman, stoga je i Marija nelegitimno dijete i kao takva ne može postati kraljicom. Anna Boleyn

---

⁷³ Synge, , *The Tudors and The Stuarts*, 36.

⁷⁴ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 355.

⁷⁵ Ibid., 353.

⁷⁶ Elizabeta I. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

Pristupljeno 20.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/elizabeta-i>

⁷⁷ Jenkins, *Kratka povijest Engleske*, 113.

ubrzo nakon toga je bila smaknuta pod optužbom za nevjeru pa je i Elizabeti bila oduzeta titula princeze od Walesa kao i sve privilegije koje s njom dolaze. Potpuno zanemarena od svoga oca počela je pokazivati svoju sposobnost za učenjem onoga što ju je kasnije učinilo moćnom vladaricom. Henrikova posljednja supruga, Katarina Parr, prihvatila je Elizabetu kao svoju i pobrinula se za njezino obrazovanje. Iz izvora je poznato da je Elizabeta bila predana učenju. Stečena znanja omogućila su joj da lakše navigira situaciju tijekom reformacije kada je trebalo postaviti jedinstvenu Crkvu, poznavanje jezika koristilo joj je za potrebe vanjske politike i omogućilo joj lakšu komunikaciju s predstavnicima drugih zemalja.⁷⁸

Stjecajem za nju sretnih okolnosti, postala je kraljicom iako je englesko katoličko plemstvo smatralo da ona nije legitimna vladarica. Prema njihovom mišljenju jedina legitimna vladarica bila je Marija Stuart u koju su polagali velike nade da će zasjesti i na engleski tron te vratiti katoličanstvo. Još dok je Marija Stuart boravila u Francuskoj, kralj Henrik II. i članovi obitelji Guise su proklamirali Marijino pravo na englesko prijestolje, a Elizabetino su osporavali. Napravili su i grb koji je objedinjavao simbole francuske, škotske i engleske kraljevske kuće, a prikazivali su ga kada god bi se Marija pojavila u javnosti s ciljem osporavanja Elizabetina prava.⁷⁹ Hipotetski gledano, vraćanje katoličanstva u Englesku zasigurno bi za sobom poteglo pitanje vraćanja otuđenih crkvenih dobara, velik dio kojih je već odavno bio potrošen na ratne troškove, a ostatak je dospio u tuđe vlasništvo.⁸⁰

Sa sigurnošću se može reći da je njezin dolazak na vlast bio dugo i željno iščekivan. Za vladanja Marije Tudor narod se pribojavao španjolske tiranije, no saznanje da ju je naslijedila Elizabeta izazvalo je olakšanje i radost među narodom jer je znao da ima kraljicu čiste engleske krvi.⁸¹ Na vlast je, dakle, stupila u dobi od 25 godina, a Engleskom je vladala ukupno 44 godine što je čini jednom od najdugovječnijih engleskih kraljica. Njezina se krunidba odvila 15. siječnja 1559. prema protestantskom obredu koji je sama osmislila, no s obzirom na nestabilnu vjersku situaciju bila je oprezna da ne oda kojoj strani reformacije teži⁸² sve dok pomno i promišljeno nije riješila pitanje engleske crkve jednom i zauvijek.

---

⁷⁸ Kendall, *Elizabeth I*, 8, 9, 10.

⁷⁹ Abbott, *Mary Queen of Scots*, 93.

⁸⁰ Cravetto, *Počeci novog doba (16. stoljeće)*, 304.

⁸¹ Maurois, *Povijest engleske politike*, 260.

⁸² Jenkins, *Kratka povijest Engleske*, 113.

7.1. Obilježja vladavine

Po dolasku na vlast, Elizabeta se našla u nezavidnoj poziciji. Država je bila rastrgana vjerskim problemima, vojska i financije bile su na rubu propasti. Naravno, probleme tolikog razmjera bilo je nemoguće riješiti odjednom, stoga je Elizabeta situaciju rješavala postupno. Jedan od prvih problema koje je naumila riješiti bila je državna blagajna. Po tom pitanju moglo bi se reći da je bila škrtu, no u njezinu je to slučaju bila vrlina. Od svojih podanika nije tražila mnogo novca o čemu svjedoči podatak da na godišnjoj bazi državni proračun nije bio veći od pola milijuna funti.⁸³ Nema dvojbi oko toga da je njezina država bila siromašna, a samim time nije mogla financirati vojsku i birokraciju. Poreze nije mogla povisiti jer je bila svjesna toga da će se narod pobuniti i neće htjeti platiti iznos pa kako bi ga uspjela pridobiti, izbjeci neredu i osigurati vojsku obraćala se narodu tražeći njegovu odanost i to da se iz ljubavi prema njoj bori u bitkama. Svoju joj je odanost narod potvrdio time da će se radije boriti za nju, nego joj dati svoj novac.⁸⁴

Kao žena i vladarica Elizabeta u početku nije bila najomiljenija među masama, no zaslugama svoga intelekta iskoristila je svoju ženstvenost u propagandne svrhe. Svoje je vještine iskoristila da pridobije dvor i narod na svoju stranu, sve što je činila predstavljala je da služi potrebama države, njezine stabilnosti i blagostanja. Sveučilišta je pridobila svojom učenošću, a vojnike i pomorce hrabrošću, dok je bezopasnim koketiranjem osigurala potpunu lojalnost svojih najbližih suradnika i dvorjana.⁸⁵

Savjetnici su ključne osobe u životu svakog vladara i svaki je vladar birao svoje savjetnike prema svojim afinitetima i potrebama. Elizabeta je svoje savjetnike birala mudro, pronalazila je sposobne i pametne ljude u redovima trgovaca i maloposjednika. Socijalni status nije joj bio važan, puno je više cijenila znanje. Od njih je tražila domoljublje i osjećaj za opću dobrobit. Jedan od najpoznatijih njezinih savjetnika bio je William Cecil, sin maloposjednika koji se obogatio tijekom podjele crkvenih dobara i osnovao plemićku obitelj. I sam je na početku sumnjao u Elizabetinu sposobnost da vlada, no njezine su ga promišljene odluke i sposobnosti uvjerile u to da je ona rođena da bude vladarica. Cecil je kraljici bio izuzetno koristan savjetnik, a njegovo mu je podrijetlo išlo u korist. Kao sin maloposjednika razumio je potrebe i probleme srednjeg i nižeg staleža te ih je prenosio svojoj kraljici što je i njoj olakšalo vladavinu jer je na taj način točno znala kako postupati

---

⁸³ Maurois, *Povijest engleske politike*, 261.

⁸⁴ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 345.

⁸⁵ *Ibid.*, 347.

pri donošenju ključnih socijalnih, vjerskih, financijskih, vojnih i drugih odluka.⁸⁶

Pored financijskih, vojnih i vjerskih problema, za Elizabetu se pojavio novi problem - problem nasljednika. Već od početka svoje vladavine bila je pod pritiskom Gornjeg i Donjeg doma parlamenta da se uda. Udaža za nju nije bila opcija, svakog udvarača je odbila. Sa svima njima igrala je istu igru, koketirala je s njima, dopisivala se, uživala je u tom procesu udvarača da ju pridobiju, no svakog od njih je odbila. I dan danas postavljaju se brojna pitanja zašto je odlučila da se neće udati. Je li to uistinu željela? Tko će ju naslijediti? Je li željela biti majka? Je li željela biti supruga? Pretpostavke su brojne, neki kažu da je prezirala bračni život i da je zato bila svjesna da nikad neće biti majka, no najvjerojatniji je razlog taj da nije htjela potpasti pod utjecaj svojega potencijalnog muža i tako izgubiti kontrolu nad kraljevstvom.⁸⁷ Neki od udvarača bili su Filip II., španjolski kralj, švedski kralj Erik, vojvoda Henrik od Anjoua, vojvoda od Alençona i mnogi drugi.⁸⁸

Razvoj Engleske kao pomorske trgovačke i vojne sile neizostavan je dio Elizabetine vladavine. Kolumbovim otkrićem Amerike postupno su se trgovački putevi sa Sredozemnog mora prebacili na Atlantik i došlo je do razvoja trgovine i osnivanja kolonija u Novom svijetu. Među prvima su se kao pomorske sile profilirale Španjolska i Portugal, za njima je išla Francuska, a počela im je konkurirati i Engleska. Samim time započela je borba za prvenstvo među tim zemljama koja se prelila i na međusobne političke odnose.⁸⁹

Osim unutrašnje politike, Elizabeta je čitavu vladavinu vodila dobro promišljenu vanjsku politiku. Njezin primarni cilj bio je izbjegavati ratove, no zbog podrške protestantima u Škotskoj, Francuskoj i slično sukobi su bili neizbježni. Budući da je Elizabetina vanjska politika toliko složena i može biti temom sama za sebe, u ovome se radu njome nećemo baviti.

Posljednje godine Elizabetine vladavine bile su nemirne, suočila se s nekoliko problema. Nova fiskalna politika (povećanje poreza, monopol na proizvodnju i prodaju robe) izazvala je ogorčene kritike u Parlamentu 1597. i 1601. godine. Puritanci su izazivali sukobe zahtjevima za donošenjem zakona u korist uvođenja prezbiterijanstva čemu se Elizabeta izričito protivila. Nakon smrti odanih joj savjetnika i ministara (Cecil, Leicester itd.) imala je poteškoća sa stvaranjem stabilne vlade. Eskalirao je i sukob s Filipom II. kada je pružila potporu protušpanjolskoj strani u francuskim vjerskim ratovima.⁹⁰

---

⁸⁶ Maurois, *Povijest engleske politike*, 265.

⁸⁷ Ibid., 262, 263.

⁸⁸ Kendall, *Elizabeth I*, 28.

⁸⁹ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 359.

⁹⁰ Black, *Povijest britanskih otoka*, 131, 132.

Dana 24. ožujka 1603. Engleskom se proširila velika tuga povodom Elizabetine smrti, preminula je u palači u Richmondu, neudana i bez svojih izravnih nasljednika. Budući da prijestolje nije mogla ostaviti prazno, za nasljednika je odabrala Marijina sina Jakova VI. koji je njezinom smrću postao Jakov I. ujedinivši Škotsku i Englesku u jedno kraljevstvo. Jakov je i bio logičan izbor zato što je odgojen kao protestant, a preko svoje majke Marije Stuart i oca lorda Darnleyja je i sam polagao prava na englesko prijestolje.⁹¹

7.2. Sukob dviju kraljica

Posljednji i najveći „sukob“ među dvjema kraljicama počeo je 16. svibnja 1568. kada je Marija krenula u Englesku tražeći zaštitu svoje rođake Elizabete I., a dobila je devetnaestogodišnje zatočeništvo i smrt. Ne znajući što učiniti s njom, Elizabeta ju je odlučila zadržati i zatočiti na sjeveru Engleske i time joj onemogućiti dolazak u London, a ona je ipak bez njezina znanja pomagala njezinim neprijateljima. U tim su odlukama bile vidljive Elizabetine namjere – bila je odlučna u tome da Marijino kraljevstvo bude u kontinuiranoj svađi i nemirima kako bi Marija mogla sve svoje vrijeme posvetiti rješavanju problema, a ne se baviti spletkarenjem protiv Elizabete. Elizabeta je bila itekako svjesna da je Marija bila najbliža katolička nasljednica i da ju znatan dio engleskog plemstva želi svrgnuti kako bi Marija zasjele na njezino mjesto i ujedinila dva samostalna kraljevstva u jedno. Dakako, bez obzira na težinu situacije u Škotskoj, Elizabeta je pretpostavljala da je Marija bila uključena u spletke protiv nje, stoga je imenovala povjerenike čiji je zadatak bio istražiti situaciju. Tada su po prvi puta u prosincu 1569. javnosti bila prezentirana tzv. *Casket Letters* (u doslovnom prijevodu: *pisma iz lijesa*) kojima se nastojalo dokazati Marijinu krivnju za spletkarenje. Pisma su ubrzo nestala, mnogi su smatrali da su lažna, a s obzirom na to da se ništa nije uspjelo dokazati, donesena je izjava kojom je Marija bila oslobođena krivnje.⁹²

Promatrajući čitavu situaciju oko Marijina dolaska u Englesku možemo se zapitati kako je bilo Elizabeti. Je li joj htjela pomoći i primiti ju na svoj dvor? Je li bilo nužno da ju drži u zatočeništvu? Je li postojalo neko drugo rješenje? Zasigurno joj nije bilo lako, možemo pretpostaviti da joj je bilo žao rođake i nevolje koja ju je zadesila, no isto tako

---

⁹¹ Jenkins, *Kratka povijest Engleske*, 122.

⁹² Hanson, *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*, <https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/> (25.7.2024.)

moramo biti svjesni da je Elizabeta morala paziti na sebe, svoj ugled, svoju vladavinu, a u konačnici i svoj život koji joj je bio ugrožen tim više što joj je Marija bila blizu. Zbog svih tih i drugih razloga je smatrala da Marija mora biti pod konstantnom stražom. Marija je i prije uspjela pobjeći iz zatočeništva pa kako bi to spriječila, Elizabeta ju je „premještala“ iz dvorca u dvorac, najprije je boravila u dvorcu Carlisle, zatim je premještena u dvorac Bolton, a u konačnici je dospjela u dvorac Fotheringhay.⁹³

Ako nije kovala zavjere dok je vladala Škotskom, Marija Stuart ih je počela kovati u zatočeništvu. Od njih nekoliko, najvažnija zavjera u kojoj je sudjelovala i koja ju je koštala glave bila je tzv. Babingtonska urota odnosno *The Babington Plot* koju je osmislio Anthony Babington, a cilj je bio jednostavan: ubiti Elizabetu i ustoličiti Mariju. Odlukom o sudjelovanju u toj uroti mogli bismo reći da si je Marija sama presudila. U pismu koje je poslala Babingtonu kao odgovor na njegov prijedlog Marija se složila s planom urote i priskrbila si dokaze koji su bili dovoljni da je se izvede pred sud i smakne.⁹⁴

Sudski proces protiv Marije Stuart bio je namješten, u to nema dvojbe, a s obzirom na dokaze koje je posjedovala Elizabetina strana, Marija nije imala šanse da se donese presuda u njezinu korist i da je se oslobodi optužbi. Pred sud je Marija Stuart bila izvedena u listopadu 1586. pod optužbom da je sudjelovala u splotkama za ubojstvo Elizabete i preuzimanja engleske krune. Suđenje je trajalo svega dva dana, okončano je 16. listopada 1586., no Marija je tek 7. veljače 1587. bila obaviještena da će biti smaknuta idućeg dana. Tako je 8. veljače 1587. u dvorcu Fotheringhay smaknuta Marija Stuart, kraljica Škota, i sukob oko engleskog prijestolja službeno je okončan.⁹⁵

7.3. Vjerska politika nove kraljice

Naslijedivši zemlju u vjerskom i političkom rasulu, početkom vladavine Elizabeta se nije htjela opredijeliti niti za katoličanstvo niti za protestantizam, tražila je neku pomirljivu vjeru koja bi bila kombinacija jedne i druge. Međutim, čitavo se vrijeme nalazila između zahtjeva svojih savjetnika i svojih uvjerenja. Cecil je, primjerice, zahtijevao da uvede katolicizam Henrika VIII., a parlament je 1559. iznova izglasao Akt o supremaciji i Akt o

---

⁹³ Synge, Synge, , *The Tudors and The Stuarts*, 37.

⁹⁴ Wood, *Mary Queen of Scots with pictures in colour by James Orrock and sir James Linton*, 94, 95.

⁹⁵ Hanson, *Mary, Queen of Scots: Biogrophy, Facts, Portraits & Information*,
<https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/> (25.7.2024.)

izjednačenju kojim je propisano korištenje jedne knjige molitve u svim župama te tako oformio Englesku crkvu. Svatko tko bi postupao protivno tim zakonima bio je osuđen za veleizdaju.⁹⁶

U moru vjerskih problema i neprilika kao novi problem pojavili su se puritanci sa svojim radikalnim idejama. Naime, dolaskom kalvinizma u Englesku razvio se puritanizam. Središnja ideja puritanaca bila je uništiti posljednje tragove rimokatoličke vjeroispovijesti te u potpunosti ukinuti crkvenu hijerarhiju. Puritanci nisu priznavali anglikanske klerike, zahtijevali su vjersku revnost, državu su pak htjeli preurediti isključivo prema biblijskim načelima, a na vlast su htjeli postaviti crkvene poglavare po njihovu izboru. S obzirom na radikalne ideje koje su propagirali, kraljici Elizabeti su predstavljali značajnu prepreku, ali njihovi su pokušaji bili bezuspješni.⁹⁷ Do znatnijih napetosti između kraljice i puritanaca došlo je njezinom objavom da će kao vladarica zadržati kontrolu nad liturgijom, Crkvom, biskupima i vjerskom doktrinom.⁹⁸

Jedna stvar tijekom čitave njezine vladavine bila je jasna: povratak u podložnost pape nije opcija. Iznimke poput odijevanja i obreda je dopuštala, ali crkveni je nauk bio isključivo protestantski. Formiranje novoga nauka prepustila je novom canterburyjskom nadbiskupu Matthewu Parkeru koji je 1563. objavio poznatih Trideset i devet članaka o anglikanskoj vjeri.⁹⁹ Intenzivno je radila na potpunoj promjeni organizacije crkve. Unutarnja organizacija engleske crkve bila je nepromijenjena od srednjeg vijeka i sastojala se samo od svećenika zbog čega je nadzor krune i parlamenta bio nužan. Taj se svjetovnjački nadzor nad crkvom vršio preko zakona donesenih u parlamentu i preko biskupa koje je osobno imenovala Elizabeta, a koji su svoje dužnosti izvršavali prema njezinim uputama.¹⁰⁰

Svoju je vjersku politiku Elizabeta uglavnom vodila pravedno. U prvih dvanaest godina njezine vladavine katolici nisu bili progonjeni, no kažnjavalo ih se novčanim kaznama. Smaknuća zbog vjere također nije bilo. Snošljivost se prema katolicima ipak zaoštrila 1570. nakon što je papa Pio V. ekskomunicirao Elizabetu, a njezine podanike odriješio prisege vjernosti. Katolike se od tada nije više optuživalo za herezu, već za izdaju, a prosječno su godišnje stradavala četiri katolika u odnosu na pedeset i šest protestanata za Marije Tudor.¹⁰¹ Zaoštavanjem odnosa Elizabete i Marije Stuart krajem osamdesetih godina 16. stoljeća i zbog stalne komunikacije Marije s katoličkim urotnicima, Elizabeta 1587., na zahtjev parlamenta,

---

⁹⁶ Maurois, *Povijest engleske politike*, 265, 266.

⁹⁷ Ibid., 268, 269.

⁹⁸ Black, *Povijest britanskih otoka*, 128.

⁹⁹ Jenkins, *Kratka povijest Engleske*, 114.

¹⁰⁰ Trevelyan, *Povijest Engleske*, 350.

¹⁰¹ Ibid., 383, 384.

donosi pooštrene zakone kojima se zabranjuje svako javno prakticiranje katolicizma.¹⁰²

Elizabetinu je vjersku politiku u znatnoj mjeri obilježila propaganda protestantizma kojom se obilato koristila. Državna je vlast pomagala propagandu, a vršili su je u tolikoj mjeri da ju je narod izjednačio s domoljubljem. Shodno načelima propagande anglikanizma provedena je reforma školstva pa se u reformiranim srednjim školama učenike poučavalo klasicima, Bibliji i katekizmu, ali u duhu Erazma Roterdamskog i tako se stvaralo istinske anglikaniste.¹⁰³

---

¹⁰² Cravetto, *Počeci novog doba (16. stoljeće)*, 306.

¹⁰³ *Ibid.*, 384.

8. Zaključak

O tome što bi se dogodilo da je na englesko prijestolje umjesto Elizabete I. zasjela Marija Stuart možemo samo pretpostavljati. No bilo kako bilo slijedom događaja pokazalo se da je Elizabeta I. bila itekako sposobnija vladarica koja se na vlasti održala čak četrdeset i četiri godine iako je bila žena. Svoju je ženstvenost iskoristila stvaranjem svojevrsnog kulta ličnosti kao Glorijane i kraljice djevice, a i čitav se period njezine vladavine nazivao „elizabetinskim“ odnosno „zlatnim dobom“ kada Engleska doživljava strelovit uzlet na polju književnosti za što je bio zaslužan Shakespeare te na polju filozofije čiji je ekspert bio Francis Bacon.

S druge strane Marija Stuart nije se pokazala sposobnom vladaricom u onoj mjeri u kojoj je to bila Elizabeta. Nije uspjela učvrstiti svoju vlast u Škotskoj zbog stalnih sukoba sa škotskim plemstvom, a i gotovo polovinu svojega života provela je u zatočeništvu. Ostatak svojega života provela je planirajući spletke i urote protiv Elizabete s nadom da će ipak jednoga dana zasjesti na englesko prijestolje prema želji dijela engleskog plemstva, no mogli smo vidjeti da si je tim odlukama zapravo sama ispisala sudbinu.

Opće je poznato da odnos između dviju kraljica nije bio idealan, iako su bile rođakinje teško da su se ikako poznavale, no znale su da jedna drugoj predstavljaju prijetnju. Zapravo je Marija bila veća prijetnja Elizabeti jer su se tijekom godina dogodili brojni pokušaji atentata na Elizabetu s ciljem uspostave Marije na prijestolje. Iz tog razloga, Elizabetinu odluku da Mariju drži u zatočeništvu kada joj se obratila za pomoć smatram opravdanom. To je gotovo sigurno bio jedini način da osigura svoju vladavinu uz minimalan mogući rizik. Dakako, osim problema „Marija“, Elizabeta je imala i problem nasljednika. Oduvijek je znala da se neće udavati jer je znala da bi ju brak i njezin supružnik sputavali u vladanju, no nasljednika je morala imenovati, a kako bi izbjegla buduće probleme odabrala je legitimnog nasljednika odgojenog kao protestanta, sina Marije Stuart, Jakova VI. koji je prava na prijestolje polagao i preko majke i preko oca lorda Darnleya. Činjenica da je bio protestant vjerojatno mu je najviše išla u prilog jer su na taj način šanse za buduće vjerske sukobe unutar Engleske bile minimalne. Vidjeli smo da je vjera bila ta koja je određivala sve i utjecala na sve aspekte života šesnaestostoljetnog društva, stoga ju sigurno možemo smatrati uzrokom borbe za prijestolje koja se vodila među dvjema kraljicama. Da je i Marija bila protestantkinja, bi li tog sukoba uopće bilo? Nažalost, na to pitanje odgovor nikad nećemo znati, no ono što je važno je to da bez ovih dviju kraljica, vjerskih previranja i razmirica, Engleska, a ni svijet vjerojatno ne bi bili onakvima kakvi danas jesu, a čitav bi tijekom povijesti bio izmijenjen.

Iako se o ovoj temi i danas mnogo piše, još uvijek postoje brojna neodgovorena pitanja

koja će zasigurno sve buduće generacije povjesničara držati budnima. Mene je ova tema privukla prvenstveno zato što se radi o dvjema ženama, kraljicama. Osobno su me uvijek fascinirale kraljice koje su samostalno vladale jer je žene, stoljećima prije, povijest podcjenjivala. Na mene je velik utjecaj imala i popularna kultura, zato što, osim što se piše iznimno mnogo znanstvenih radova i stručnih knjiga o odnosima Elizabete I. i Marije Stuart, njihovim vjerskim razlikama, previranjima i politici koju su vodile, također se snima pozamašan broj filmova i televizijskih serija s tom tematikom. Upravo je jedna takva serija, pod nazivom „Reign“ i mene privukla k toj temi te sam jednostavno morala znati više. Krenula sam istraživati i kao rezultat toga istraživanja proizašao je ovaj rad.

9. Izbor iz bibliografije

9.1. Internetski izvori

1. Elizabeta I. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 20.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/elizabeta-i>
2. Hanson, Marilee. *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*. Pristupljeno 18.7. 2024. <https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/>
3. Henrik VIII. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 10.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/henrik-viii>
4. Knox, John. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 19.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/knox-john>
5. Luther, Martin. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 7.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/luther-martin>
6. Marija Tudor. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 15.7.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/marija-tudor>

9.2. Literatura

1. Abbott, Jacob. *Mary Queen of Scots*. New York: Harper, 1904.
2. Bertoša, Slaven. *Svjetska povijest modernoga doba (XVI. – XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*. Zagreb: Profil, 2004.
3. Black, Jeremy. *Povijest britanskih otoka*. Zagreb: Grapa, 2004.
4. Cravetto, Enrico. Povijest, u: *Počeci novog doba (16. stoljeće)*, svezak 9. Zagreb: Jutarnji list, 2008.
5. Guy, John. *The Tudors, a Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2000.
6. Iserloh, Erwin. „Martin Luther i izbijanje reformacije (1517. – 1525.).“ u *Velika povijest crkve, Reformacija, katolička reforma i protureformacija*, svezak 4, urednik Hubert Jedin, 3-83. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.
7. Jenkins, Simon. *Kratka povijest Engleske*. Zagreb: Irma&Irma, 2019.
8. Kendall, Alan. *Elizabeth I*. New York: St. Martin's Press, 1977.
9. Keršovani, Otokar. *Velika ilustrirana povijest svijeta*, svezak 11. Rijeka, 1977.

10. Mackie, John Duncan. *A History of Scotland*. New . *A History of Scotland*. New York: Penguin Books, 1978.
11. Maurois, Andre. *Povijest engleske politike*. Zagreb: Tipografija d.d., 1940.
12. Moorman, John R. H. *A History of the Church in England*. London: A. and C. Black, 1973.
13. Synge, Margaret Bertha, et. al. *The Tudors and The Stuarts*. London, 2009.
14. Trevelyan, George Macaulay. *Povijest Engleske*. Zagreb: Kultura, 1956.
15. Wood, Walter. *Mary Queen of Scots with pictures in colour by James Orrock and sir James Linton*, ur. W. Shaw Sparrow. London: Hodder & Stoughton, 1906.